

Jerzy Z. Pająk

Kielce

Przejęcie instytucji staroruskich we Lwowie przez Ukraińców podczas I wojny światowej

Korzenie ruchu staroruskiego sięgają wydarzeń lat 1848–1849, kiedy to twórcy tego nurtu byli znaczącymi działaczami Głównej Rady Ruskiej, a zarazem sygnatariuszami jej odezwy, proklamującej jedność ziem ruskich znajdujących się w posiadaniu Rosji i Austrii. Prawie wszyscy przywódcy obozu staroruskiego z lat 1866–1880 wywodzili się z grona działaczy narodowych okresu Wiosny Ludów. Większość z nich zresztą stanowili księża grecko-katoliccy. Wśród najbardziej znaczących postaci tego okresu wymienić należy: Michała Kuziemskiego, Michała Malinowskiego, Jana Huszalewicza, Antoniego Pietruszewicza, Kornela Ustyanowicza, Jakowa Hołowackiego, Dionizego Zubrzyckiego. Działaczy tych łączyło przekonanie, że istnieje jeden naród ruski, stąd przeciwstawianie Rosjan innym Rusinom jest absurdalne. Uważali, że mieszkańcom Małej Rusi zawsze towarzyszyła świadomość historycznej jedności z Rosjanami oraz że język rosyjski jest w istocie panruskim, gdyż jako język literacki był dziełem Małorusinów, od których przejęli go Wielkorusini. Kwestionowali przy tym, iż istnieje odrębny język małoruski (ukraiński), gdyż ich zdaniem ze względu na wielość narzeczy małoruskich, z których wyłuskując z mnogości gwar ludowych wspólne znamiona, otrzyma się na końcu język tożsamy z rosyjskim. Podstawą językową dla wspólnego języka ruskiego (rosyjskiego) powinien być język starosłowiański. Partia staroruska deklarowała również chęć solidarnego występowania ze stronnictwem małoruskim w sprawach dotyczących obrony praw Rusinów w państwie austriackim.

Ta ostatnia kwestia sprawiała, że początkowo ten podział w definiowaniu kwestii narodowej w społeczeństwie ruskim nie wydawał się szeregowym zwolennikom odrodzenia ruskiego zasadniczym. Jak pisze Włodzimierz Osadczy:

dlatego dość często trudno było wyraźnie rozdzielić zwolenników tej lub innej orientacji wśród Rusinów, a oni sami występowali solidarnie ponad partyjnymi podziałami, broniąc ruskości w lokalnym galicyjskim wydaniu [...] Mówiąc o podziale w ruskim obozie

narodowym, musimy przyznać, że obie „partie” wyrażały autentyczne nastroje nurtujące obudzoną do życia narodowego dawną Ruś Czerwoną. I moskalofile i ukrainofile szczerze pragnęli dobra dla swego narodu, i chcieli osadzić sprawę narodową w odpowiedniej ideologii, gwarantującej jej, ich zdaniem, największą powagę i zgodność z logiką historii tych ziem. Dwie odmienne opcje miały prawo bytu, gdyż odwoływały się do istotnych argumentów niezbędnych dla wzmocnienia aspiracji narodowych¹.

W miarę jednak krzepnięcia zarówno struktur organizacyjnych, jak i rozwoju konkurencji w zdobywaniu zwolenników, drogi obu orientacji rusińskich w Galicji coraz bardziej rozchodziły się, a ich stanowisko wobec siebie stawało się coraz bardziej wrogie. Obydwie strony tego sporu szukały też wsparcia w czynnikach zewnętrznych. Z jednej strony w sposób naturalny opiekunom galicyjskich moskalofilów stawały się kręgi pansławistyczne, mające wielkie wpływy w rządzie rosyjskim. Z drugiej jednak rząd austriacki, w miarę zarysowującego się konfliktu z Rosją, zdecydowanie wsparł orientację ukraińską w Galicji. To wspomaganie przez Rosję galicyjskich moskalofilów stawało się coraz bardziej widoczne w przededniu I wojny światowej.

Wśród instytucji, będących oparciem orientacji staroruskiej we Lwowie na czoło wysuwały się trzy: Instytut Staupigijski, Instytut „Народный Домъ” i Towarzystwo (Obszczestwo) im. Michała Kaczkowskiego.

Najstarszym, a zarazem najbardziej szacownym był Instytut Staupigijski. Założony w 1439 r. istniał jako starsze bractwo cerkiewne do 1586 r., kiedy zostało zreorganizowane przez antiochijskiego patriarchę Joachima. W 1859 zmiany te zostały zatwierdzone przez patriarchę konstantynopolitańskiego Jeremiasza. W państwie austriackim na mocy dekretu nadwornego z dnia 9 października 1788 Józefa II działalność bractwa została zatwierdzona jako Grecko-Katolicki Instytut Staupigijski. Członkowie bractwa jednocześnie cieszyli się prawem patronatu nad cerkwią Uspeńską (Wołoską) we Lwowie, potwierdzonym dekretem cesarskim z 16 lutego 1793 r. Według statutu jego celem było utrzymanie cerkwi w jej obyczajach i zwyczajach, drukowanie, nakład i sprzedaż grecko-katolickich książek cerkiewnych, tudzież utrzymanie konwiktów gr.-kat. ubogich uczniów we własnej szkole. Instytut posiadał bogatą bibliotekę oraz drukarnię prowadzoną od szesnastego stulecia, w której drukowano głównie gr.-kat. książki cerkiewne. W 1914 r. majątek instytutu wyceniano na 901 570 koron, a roczny dochód zamykał się kwotą 5000 koron. W tym samym roku było 64 członków rzeczywistych. Działalnością kierował wtedy Senior Instytutu – dr Włodzimierz Iwasieczko wraz ze swymi zastępcami: Mikołajem Sywulukiem i dr Teodozym Zajacem. Istotną częścią tej działalności było prowadzenie szkoły wraz z bursą z przeznaczeniem dla ubogich uczniów². W dyspozycji kierownictwa Instytutu znajdowały się także liczne fundacje poczynione na ogół przez księży grecko-katolickich na rzecz wspomnienia nauki swych ziomków.

¹ W. Osadczy, *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, Lublin 2007, s. 94.

² *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914*, Lwów 1914, s. 1073.

Najważniejsze fundacje będące w dyspozycji Instytutu Staupigijskiego (1914)³

Fundator i czas fundowania	Kapitał w K. Liczba i kwota stypendiów	Przeznaczenie
1	2	3
Roman Aleksiejewicz c. k. Radca Sądu Krajowego i naczelnik Sądu Powiatowego w Uhnowie – 17 VII 1905 L.N. 173.943/8	3076 k., 42 h. 1 stypendium wg dochodu na czas nauki	Szkoły przemysłowe lub handlowe Ubóstwo, rel. gr.-kat., narodowość ruska
Olga Anna Dawidowiczowa 14 XI 1901 L:124.588	3352 k., 52 h. 1 na 100 k. na czas nauki	Szkoły ludowe i średnie Ubodzy uczniowie, narodowości ruskiej, gr.-kat. religii
Ks. Ignacy Gawacki, gr.-kat. proboszcz w Peremiłowie 14 VI 1900, L:64.023	6000 k. 1 na 200 k. na czas nauki	Gimnazjum, szkoły realne i wyższe z wyjątkiem wydz. teologicznego Ubodzy uczniowie, narodowości ruskiej, gr.-kat. religii, z pierwszeństwem dla krewnych fundatora
Karolina Gliniecka 4 I 1860, L: 47.817	16 000 k. 3 po 210 k. na czas nauki	Wydział Prawa we Lwowie Ubodzy, narodowości ruskiej w Galicji
Czczyciele byłego ks. Metropolity, barona Jachimowicza 15 X 1881, L:95.056	14 200 k. 2 po 200 k. na czas nauki	Wydział Prawa uniwersytetów przedlitawskich Prawnicy narodowości ruskiej, gr.-kat. religii
Anastazja Jurkiewiczowa zm. we Lwowie w 1881 Testament 21 X 1872 – akt funda- cji z 17 III 1895	3985 k., 28 h. 1 na 152 k. na czas nauki	Seminaria nauczycielskie Galicji Wschodniej Uczennice seminarium nauczycielskiego, ruskiej narodowości, gr.-kat. religii, moralne
Konstanty Kmicikiewicz 22 XII 1892, L:28.246/93	6098 k., 90 h. 1 na 230 k. na czas nauki i 2 lata po	Wydział Prawa Uczniowie ruskiej narodowości, gr.-kat. religii, pierwszeństwo krewnym i imiennikom
Ks. Paweł Matkowski-Konturo- wicz 1909, LN. XIII 792/42 ex 1910	15 000 k. 2 po 240 k. rocznie na czas nauki	Szkoły publiczne Ubogie uczennice, gr.-kat. religii, narodowości ruskiej, rodem z Galicji, w dalszym rzędzie uczniowie (pod tymi samymi warunkami)

³ Ibidem, s. 978-1005.

1	2	3
Ks. Marcin Prokopowicz, gr.-kat. proboszcz w Tuszni 18 IX 1873, L:14.710	4000 k. 1 wg dochodu na czas nauki	Gimnazjum lub Wydz. Prawa Krewni fundatora Rusini
Andrzej i Teresa Szuszkiewiczowie we Lwowie 13 V 1893, L: 41.640	20 431 k. 62 h. 3 po 290 k. na czas nauki i 2 lata po	Gimnazja realne, uniwersytety, technika Ubodzy, pilni narodowości ruskiej, gr.-kat. religii
Ks. Bazyli Nowina-Zarzycki, gr.-kat. proboszcz w Poławem 31 X 1900, L:111.490	9544 k. 1 wg dochodu na czas nauki	Gimnazja, szkoły realne, uniwersytety Ubodzy uczniowie narodowości ruskiej, gr.-kat. wyznania

Od połowy XIX w. Instytut Stauropigijski był jednym z najważniejszych ośrodków tworzenia idei staroruskiej. Starorusini, którzy kierowali Instytutem, nie dopuszczali do grona jego członków Ukraińców – stąd jego oblicze ideowe stawało się coraz bardziej jednoznaczne. Bractwo Stauropigiańskie, mające prawo patronatu do największej greckokatolickiej parafii miejskiej we Lwowie przy kościele Wniebowzięcia Marii, stanowisko proboszcza obsadzało wyłącznie rusofilskimi duchownymi. Instytut wychowywał uczącą się w nim młodzież w duchu ideałów wszech-ruskich, w jego drukarni zaś bezpłatnie drukowane zarówno gazety, jak i broszury orientacji staroruskiej.

Historia Instytutu „Народный Домъ” zaczyna się od Wiosny Ludów. Podczas wydarzeń rewolucyjnych i oblężenia miasta doszło wtedy do częściowego zniszczenia budynków dawnego klasztoru Trynitarzy, użytkowanych wtedy przez uniwersytet lwowski. Zniszczoną parcelę jako fundację Franciszka Józefa I przekazano społeczności ruskiej miasta Lwowa pod budowę cerkwi i Domu Narodowego (rozporządzenie c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 11 października 1849 L:19.755/86). Budowę cerkwi Przemienienia Pańskiego według projektu S. Hawryszkiewicza zrealizowano w latach 1875–1898, wykorzystując w jej trakcie pozostałości dawnego kościoła św. Trójcy. Od 1906 miała tu swoją siedzibę jedna z greckokatolickich parafii miejskich.

Drugą część działki użytkował powstały w 1849 r., a otwarty w 1861, Ruski Instytut Narodowy „Народный Домъ” (budowa jego siedziby trwała w latach 1851–1865). Jego statut zatwierdzono na podstawie ustawy z dnia 15 listopada 1867, restryktem c. k. Namiestnictwa we Lwowie z dnia 11 lutego 1869 L:7257. Na mocy tego statutu celem Instytutu było:

1. Utrzymywać dla publicznego użytku bibliotekę, obejmującą utwory ruskiej beletrystycznej i naukowej literatury, jako też dzieła we wszelkich innych językach ze wszystkich gałęzi, umiejętności, osobliwie takie, które dotyczą historii i współczesnego stanu Galicji.

2. Zbierać i przechowywać dla publicznego użytku stare druki, rękopisy, dokumenty, dyplomy, autografy, medale, monety, przedmioty archeologiczne, malowidła, rysunki, przedmioty dla przyrodoznawstwa krajowego.
3. Wydawać naukowe czasopismo w języku ruskim i mieć swoją drukarnię.
4. Wspierać naukę i literaturę, wynagradzać prace naukowe i literackie w języku ruskim, wspierać uczonych i literatów w ich naukowych badaniach i w ich wydawnictwach.
5. Nabywać i rozszerzać wśród ruskiej ludności pożyteczne książki.
6. Fundować stypendia dla uczącej się młodzieży i zarządzać nimi.
7. Utrzymywać bursę dla uczącej się młodzieży, w której ma być pielęgnowana nauka śpiewu i dawać pomoc żeńskim pensjonatom⁴.

Majątek Instytutu stale rósł poprzez liczne darowizny, legaty i zakup licznych realności we Lwowie. W skład majątku Instytutu wchodziły także dobra Lilka i Kosteniw w powiecie przemysłańskim oraz kapitały ulokowane w bankach wartości kilku milionów koron. Przed I wojną światową fundacja Instytutu była najbogatszą instytucją ludności ruskiej w Galicji. W praktyce majątkiem fundacji zarządzało od 1867 towarzystwo „Народный Дом”, które przekazując część dochodów fundacji na rzecz własnej działalności oraz pozyskując liczne darowizny, w 1912 r. zgromadziło własny majątek w wysokości jednego miliona koron⁵. W 1914 r. była to jedna z najważniejszych placówek bibliotecznych i muzealnych we Lwowie. Biblioteka Instytutu posiadała 60 207 dzieł drukowanych, 912 rękopisów, 513 dokumentów, 15 000 autografów, 2590 atlasów, map, rycin, litografii, portretów, fotografii. Ponadto jego zbiory obejmowały: 660 eksponatów archeologicznych, 902 eksponatów przyrodniczych oraz 2124 monet i 180 medali⁶.

Bieżącymi pracami kierował Zarząd. W 1914 prezesem był emerytowany prof. gimnazjum Jan Kostecki, zastępcą prezesa – adwokat krajowy i emerytowany Radca Prokuratorii Skarbu dr Włodzimierz Iwasieczko, a sekretarzami księży gr.-kat. Włodzimierz Gorguła i Artem Awdykowicz. Nadzór nad Zarządem oraz kwestiami finansowymi sprawował jedenastoosobowy Wydział w składzie: emerytowany starszy inżynier lwowskiego Magistratu – Teofil Działyński, inżynier Dyrekcji Poczty – Onufry Gudź, emerytowany Radca Sądu Krajowego Wyższego i tytularny Radca Dworu – Roman Jamiński, ksiądz gr.-kat., Radca konsystorza i kooperator cerkwi wołoskiej – Roman Krasicki, emerytowany Radca Sądu – Jarosław Łepki, Radca Krajowej Dyrekcji Skarbu – Julian Łucyk, ksiądz gr.-kat., dr teologii, prof. uniwersytetu we Lwowie – Tytus Myszkowski, ksiądz, kanonik, prałat gr.-kat. metropolitarnej kapituły lwowskiej – Martyn Pakiż, adwokat krajowy, dr prawa – Leon Pawecki, adwokat krajowy dr prawa – Teodozy Zajac.

⁴ *Статуты Русского Народного Института под названем „Народный Дом” во Львов, Lwów 1870, s. 1-2.*

⁵ *Denkschrift des allgemeinen ukrainischen Nationalrates betreffend die Maßnahmen zur Reform der von den Russiphilen beherrschten ukrainischen Institute in Lemberg, XII 1915, ЦДИАУЛ, NG, t. 146.4.5186, k. 118.*

⁶ *Szematyzm Królestwa Galicji..., s. 1075.*

Najważniejsze fundacje będące w dyspozycji Instytutu „Народный Дом”⁷

Fundator i czas fundowania	Kapitał w k. Ilość i kwota stypendiów	Przeznaczenie
1	2	3
Cesarza Franciszka Józefa I Dom Narodny we Lwowie 20 III 1876 L.5.252	6800 k. 1 na 418 k., na czas nauki	Szkoły wyższe Ubodzy urodzeni w Galicji, gr.-kat. rel.
Piotr Celewicz, gr.-kat. proboszcz 25 V 1864 L.47.900	2000 k. 1 na 80 k., na czas nauki	Wydział Prawa lub Medycyny Ubogi, pilny i moralny Rusin
Ks. Jan Christofolimens, gr.-kat. proboszcz w Pasiecznej zm. 26 IV 1893 Testament z 1 VIII 1884	10 341 k., 38 h. w papierach wartościowych 2 po 200 k., na czas nauki	Gimnazja Ubodzy uczniowie gr.-kat religii, pierwszeństwo krewni fundatora
Ks. Paweł Czerlunczakiewicz, gr.- kat. proboszcz w Nakoniecznem 2 VI 1871 L:32.551	5760 k. 2 po 100 k., na czas nauki	Gimnazjum lub szkoła realna Ubodzy ruskiej narodowości i religii, pierwszeństwo krewni fundatora
Ks. Paweł Czerlunczakiewicz, gr.- kat. proboszcz w Nakoniecznem 7 I 1877 L:5113	5027 k., 52 h. 1 na 260 k., na czas nauki i 2 lata po	Uniwersytet i Politechnika Ubodzy ruskiej narodowości i religii, pierwszeństwo krewni fundatora
Ks. dr Józef Dalkiewicz 7 XII 1908 L.N.38.086 ex 09	10 000 k. 1 wg dochodu, na czas nauki	Szkoły średnie i wyższe Ubodzy ruskiej narodowości i religii gr.-kat.
Ks. Mikołaj Debelski, proboszcz w Serafińcach, zm. we Lwowie 21 X 1892 Akt darowizny 7 XII 1872,	5157 k., 38 h. 1 na 200 k. na czas nauki i 2 lata po	Wyższe realne, techniczne i uniwersyteckie Uczniowie ruskiej narodowości, gr.-kat. religii, z pierwszeństwem dla krewnych fundatora
Ks. Julian Kaszubiński 30 I 1899, L: 7416/08	2673 k., 80 h. 1 na 100 k. na czas nauki	Szkoły ludowe, średnie, wyższe i fachowo-zawodowe Ubodzy uczniowie rel. gr.-kat. rodem z Galicji
Józefa z Kozackich Knowiakow- ska, wdowa pod Janie Kantym Knowiakowskim w Krakowie Akt. Fundacyjny 5 III 1897 w Krakowie	4400 k. w papie- rach wartościow- ych 2 wg dochodów, na czas nauki	Szkoły średnie i wyższe Uczniowie ruskiej narodowości, gr.-kat. religii, pierwszeństwo krewnym fundatora

⁷ Ibidem, s. 978-1005.

1	2	3
Pelagia Koniuszewska 12 VIII 1902	18 900 k. 2 po 300 k. na czas nauki	Szkoły ludowe i średnie Uczniowie i uczennice urodzeni w Galicji, gr.-kat. religii
Ks. Michał Kuniewicz 13 XII 1908, L.N. XIII 795/41 1909	8439 k. 20 h. 1 wg dochodów, na czas nauki	Szkoły średnie i wyższe Ubóstwo, rel. gr.-kat. narodowości ruskiej
Ks. Mikołaj Marmorowicz, gr.- -kat. proboszcz w Zagórze 31 XII 1901, L:22.040.902	3600 k. 1 na 240 k., na czas nauki	Wydział Medyczny uniwersytetów austriackich Urodzeni w Galicji słuchacze medycyny, ruskiej narodowości, gr.-kat. religii
Ks. Metyla Romanowski, gr.-kat. proboszcz w Żydaczowie 1 I 1887, L:4093	2000 k. 1 na 80 k., jednorazowo	Gimnazjum Ubodzy uczniowie narodowości ruskiej, gr.-kat. religii
Dr Aleksander Wajrowicz 22 II 1901, LN. XIII 712/42 ex 1910	22 269 k., 4 h. 2 po 600 k. względnie po 540 na czas nauki	Szkoły średnie lub wyższe W pierwszej linii, ubodzy krewni fundatora Wajrowicza, potem ubodzy uczniowie narodowości ruskiej z Międzybrodzia ewentualnie inni
Eufrozyna Rozalia z Dzieduszy- kich Wankowiczowa 2 XI 1892, L:25,660/92	4921 k., 30 h. 1 na 180 k., jednorazowo	Średnie i wyższe szkoły Krewni fundatorki, zresztą ubodzy narodowości ruskiej, gr.-kat. religii
Ks. Anatol Warcholak 9 XII 1908, L.N. XIII 585/41 ex 1909	10 425 k., 75 h. 2 – jedno 280, drugie 120 wg dochodu na czas nauki	Szkoły średnie i wyższe, nauka rzemiosła lub przemysłu Ubóstwo, religia gr.-kat., narodowość ruska, pierwszeństwo dla krewnych fundatora
Ks. Jan Wasylkowski, gr.-kat. proboszcz w Mogilnicy 1 XI 1892, L:107.300	4000 k. 2 po 90 k. jednorazowo	Szkoły ludowe w ogóle Krewni fundatora, zresztą ubodzy narodowości ruskiej, gr.-kat. religii

Ukraińcy starali się różnymi sposobami, począwszy od początku XX w. uzyskać wpływ lub wręcz przejąć, Instytut Stauropigijski oraz Instytut „Народный Домъ”. W rozmaitych pismach kierowanych zarówno do władz autonomicznych, jak i austriackich wskazywano, że orientacja staroruska w miarę przejmowania w niej przywództwa przez młodszych radykalniejszych działaczy w coraz większym stopniu manifestuje swoje sympatie wobec państwa rosyjskiego, szukając w nim protekcji dla swych działań. Nie przynosiło to znaczących rezultatów, głównie z powodu traktowania przez Namiestnictwo Galicyjskie Starorusinów jako swoistej przeciwwagi do coraz bardziej prężnego i znaczącego ruchu ukraińskiego. Dopiero w 1912 r. po

interwencji posłów ukraińskich do Rady Państwa u Ministra Spraw Wewnętrznych Namiestnik Korytowski za pomocą podległego mu aparatu finansowego dokonał w procesie sądowym podziału majątku Instytutu „Народный Домъ” na dwie części: większą należącą do Instytutu (fundacji) i mniejszą będącą własnością Towarzystwa „Народный Домъ”. W tej pierwszej noszącej nazwę „Fundacja imienia Cesarza Franciszka Józefa I” ustanowiono tymczasową Radę Zarządzającą składającą się z dwóch Ukraińców i dwóch Starorusinów⁸.

Brak dostępu do tych najważniejszych ruskich instytucji kulturalnych we Lwowie spowodował, że działacze orientacji ukrajinofilskiej tworzyli alternatywne dla nich instytucje na czele z powstałym w 1873 r. Towarzystwem Literacko-Naukowym im. Tarasa Szewczenki. Instytucja ta powstała dzięki kapitałowi poławskiej ziemianki Jelisawiety Miłoradowicz i w wyniku wspólnej inicjatywy Ukraińców z Galicji i Ukrainy Nadnieprzańskiej. Tak samo alternatywą w stosunku do moskalofilskiego „Słowa” stało się wychodzące od 1880 r. „Diło”, a od 1883 naukowo-literackie czasopismo „Zoria”⁹. Wspólną dla całego nurtu ukrajinofilskiego instytucją było powstałe w 1868 r. Towarzystwo Oświaty Ludowej „Proswita”.

Towarzystwo im. Michała Kaczkowskiego (Общество им. Михаила Качковскаго) we Lwowie zostało założone w 1874 r. jako organizacja prowadząca działalność na rzecz podniesienia kulturalnego, oświatowego i ekonomicznego poziomu ludu ruskiego w Galicji. W okresie swego największego rozwoju pod koniec XIX w. liczyło 25 742 członków, w 1914 r. na terenie Galicji działało 30 filii towarzystwa prowadzące 1230 czytelni i skupiające 11 300 członków. We Lwowie posiadało trzypiętrowy dom na ulicy Wałowej 17, mieszczący siedzibę władz towarzystwa, czytelnię oraz salę odczytową. Nadzór nad działalnością stowarzyszenia sprawował Wydział Centralny (liczący 16 członków i 3 zastępców), natomiast bieżącą działalnością kierował trzyosobowy Zarząd, w 1914 r. składający się z prezesa – emerytowanego profesora gimnazjum, a zarazem kustosza biblioteki „Narodnowo Domu” – Filipa Świstuna, wiceprezesa – księdza gr.-kat. Romana Krasickiego i sekretarza – Mirona Zajęca¹⁰. Z Towarzystwem im. M. Kaczkowskiego ściśle współpracowało Naukowo-literackie Stowarzyszenie „Hałycko-ruskaja Matyca” we Lwowie. Utworzone zostało w 1848, a jego statut zatwierdziło Namiestnictwo 8 lutego 1850 r. pismem L:723¹¹. Jako cel stawiało sobie podniesienie oświaty i nauki we wschodniej Galicji przez wydawanie książek i czasopism, zarówno popularnych, jak i naukowych, a także przez urządzenie publicznych lekcji i wykładów. Jego kapitał zakładowy powstawał w wyniku dobrowolnych składek i datków inteligencji ruskiej

⁸ Ustanowienie tymczasowej Rady Zarządzającej w Ruskim Instytucie „Narodnyj Dom”, Lwów 28 XI 1912, ЦДИАУЛ, NG, t. 146.4.5187, k. 189-190.

⁹ J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000, s. 93-94.

¹⁰ *Szematyzm Królestwa Galicji...*, s. 1077.

¹¹ Zmiany w statucie były potwierdzane kolejno reskryptem c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 18 sierpnia 1861 L:16.722 oraz reskryptami c. k. Namiestnictwa z dnia 5 lutego 1888 r. L:7288 i z dnia 28 stycznia 1901 r. L:129.158.

we Lwowie oraz opłat z tytułu prowadzonych wykładów i kursów. W 1914 r. wynosił 40 200 koron. Pracami stowarzyszenia kierował Zarząd, składający się z prezesa Filipa Świstuna, będącego jednocześnie prezesem Towarzystwa im. Kaczkowskiego, wiceprezesa – profesora uniwersytetu dr Tytusa Myszkowskiego i sekretarza – nauczyciela szkoły wydziałowej Antona Pawęckiego¹².

I wojna światowa przyniosła zaostrzenie stosunków pomiędzy dwoma orientacjami w rusińskiej społeczności Lwowa. W przededniu jej wybuchu czołowi politycy Ruskiej Partii Narodowej, jak Semen Bendasiuk, Włodzimierz Dudykiewicz, Marian Hłuszkiewicz, Samen Łabeński przenieśli się do Rosji¹³. W sierpniu 1914 r., po ogłoszeniu mobilizacji, władze austriackie aresztowały licznych działaczy moskalofilskich, m.in. dr I. Hryniewieckiego (redaktora „Прикарпатской Руси” i przedstawiciela oficjalnej rosyjskiej agencji telegraficznej)¹⁴, K. Pielachatija (redaktora „Прикарпатской Руси”), dr. Dmitrija Markowa (posła do parlamentu austriackiego), Iwana Paszkiewicza (dyrektora lwowskiej „Samopomocy”), K. Kleberga (dyrektora banku), K. Czerlunczakiewicza, I. Nestorowicza, Z. Filipowicza, I. Płoszczanckija¹⁵. Dnia 4 sierpnia 1915 rozporządzeniem Namiestnictwa Galicyjskiego w towarzystwach „Народный Домъ” i „Общество им. Михаила Качковскаво” ustanowiono zarząd komisaryczny¹⁶. Zamknięto niektóre gazety, jak np. „Прикарпатская Русь” oraz 5 VIII 1915 zawieszono funkcjonowanie organizacji moskalofilskich we Lwowie: „Русская Рада”, „Общество русских дамъ”, „Свято-Владимірское Общество”, „Союзъ русскихъ дружинъ въ Австїи”, „Русская дружина во Львовъ”, „Общество русскихъ женщинъ «Жизнь»”, „Кружокъ русскихъ студентовъ-политехниковъ”, „Общество «Другъ»”¹⁷. Prześladowania władz austriackich, a zarazem zdecydowane opowiedzenie się przez Ukraińców przeciw Rosji w zaczynającej się wojnie pogłębiły przepaść pomiędzy obydwoma orientacjami rusińskimi.

W wyniku ofensywy armia rosyjska pomiędzy sierpniem a wrześniem 1914 r. opanowała większość wschodniej Galicji i kontynuowała działania w kierunku zachodnim. Wprowadzenie rosyjskiej administracji miało umacniać wrażenie nieodwracalności zaszłej zmiany. Szczególny nacisk wywierali nowi władcy kraju na jego stolicę – Lwów. Wobec polskiego charakteru miasta niemal od początku podejmowano planowe działania, aby nadać mu wygląd rosyjskiej metropolii. Rozporządzenia władz rosyjskich nakazywały usunięcie wszelkich symboli i znaków odnoszących się do austriackich rządów, kupcy lwowscy zostali zmuszeni do zmiany szyldów na

¹² *Szematyzm Królestwa Galicji...*, s. 1077.

¹³ *Москвофильске деятели*, „Діло”, nr 17 z 8 II 1914, s. 4.

¹⁴ *Новинки*, „Діло”, nr 172 z 4 VII 1914, s. 7.

¹⁵ „Талеррговскій Альманахъ”. *Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато-рускимъ народомъ во время всемірной войны 1914–1917 гг. Выпускъ первый*, Львовъ 1924, s. 82–83.

¹⁶ *Розвязанє москвофильськихъ товариствъ у Львові*, „Діло”, nr 173 z 5 VII 1914, s. 6.

¹⁷ *Завищенє москвофильськихъ товариствъ*, „Діло”, nr 174 z 6 VII 1914, s. 5.

rosyjskie¹⁸. Temu samemu służyć miało włączenie do Lwowa 28 stycznia 1915 r. podmiejskich wsi: Zniesienia, Krzywiczyc, Zamarstynowa, Małego i Wielkiego Hołosko, Malechowa, Laszków Murowanych¹⁹. Planowano także szybkie połączenie Lwowa nowymi trasami kolejowymi z Rosją, w celu sprowadzenia do niego jak największej liczby Rosjan. W ramach szybkiej depolonizacji miasta powstawały także projekty usunięcia z niego wszystkich polskich pomników²⁰. Świadek tamtych wydarzeń, opisując ówczesny Lwów, stwierdzał:

Bizantyjska fala zalewała go coraz wyżej, niosąc na grzbiecie argonautów, chciwych łupu, rusyfikatorów, prowokację, zarazki destrukcyjne pod flagą panslawistycznej idei. Zewnętrzny charakter ulicy ulegał zmianie, pociągając się pokostem wyglądu miasta wschodniego. Zazieleniły się one kolorem mundurów wojska, urzędników policji, oficerów formacji frontowych²¹.

Podczas okupacji rosyjskiej w sposób otwarty głosić mogli swoje poglądy jedynie przedstawiciele moskalofilów, traktowani przez władze jako prawdziwi rosyjscy patrioci. Uznali oni wkroczenie armii rosyjskiej na teren Galicji za akt sprawiedliwości historycznej i początek połączenia wszystkich „Russkich”. Jak pisze Włodzimierz Osadczy: „wobec nowych gospodarzy Rusi Halickiej przedstawicielami tubylczej *ruskiej* ludności byli już dawno zepchnięci na margines życia społecznego zwolennicy *panruskiej* idei”²². Głównym koordynatorem ich działalności stał się Narodnyj Sowiet – naczelny organ istniejącej od 1909 r. Russko-Narodnej Partii pod przewodnictwem adwokata Włodzimierza Dudykiewicza²³. Zawieszone przez władze austriackie organizacje i instytucje moskalofilskie we Lwowie wznowiły swoją działalność. Instytut Staupigijski powołał specjalną bursę dla chłopców, która miała się stać kuźnią kadr przyszłego prawosławnego duchowieństwa w Galicji. W podobny sposób działało towarzystwo „Narodnyj Dom”, które zaprosiło na nabożeństwo w cerkwi Preobrażenskiej arcybiskupa prawosławnego dla Galicji Eligiusza²⁴. Do gmachu Towarzystwa im. Kaczkowskiego zwożono austriackie pieczęcie urzędowe, które publicznie w obecności generała-gubernatora Bobrińskiego niszczone²⁵. Przedstawiciele wspomnianych instytucji wzięli udział w deputacji hołdowniczej galicyjskich Rusinów na czele z Dudykiewiczem do generała-gubernatora hrabiego Bobrińskiego 22 września 1914 r.²⁶

Spośród najbardziej aktywnych działaczy moskalofilskich na terenie Lwowa podczas okupacji rosyjskiej należy wymienić: mecenasa Mariusza Hluszkiewicza,

¹⁸ B. Janusz, *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3 IX 1914–22 VI 1915)*, Lwów 1915, s. 230.

¹⁹ I. Петрович, *Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915*, Львів 1915, s. 27.

²⁰ F. Przysiecki, *Rządy rosyjskie w Galicji Wschodniej*, Piotrków 1915, s. 30, 45, 51, 55.

²¹ S. Maciszewski, *Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawnej przeszłości*, Lwów 1926, s. 15.

²² W. Osadczy, *Święta Ruś...*, s. 602.

²³ I. Петрович, *Галичина під час російської окупації...*, s. 86-87.

²⁴ W. Osadczy, *Święta Ruś...*, s. 605.

²⁵ *Denkschrift des allgemeinen...*, t. 146.4.5186, k. 120.

²⁶ Szerzej o polityce rosyjskiej wobec Galicji podczas I wojny światowej pisze Włodzimierz Osadczy – zob.: W. Osadczy, *Święta Ruś...*, s. 592-615.

Włodzimierza Dudykiewicza, Jana Kosteckiego, Włodzimierza Iwasieczko, profesora Tytusa Myszkowskiego, ks. Aleksandra Dikija, ks. Wasilija Dawydziaka, ks. Osypa Krasickiego, ks. Włodzimierza Gurgulę, Jana Dawydowicza, ks. Włodzimierza Swaryczewskiego, ks. Osypa Tjahniboka, ks. Andrzeja Woźniaka, ks. Konstantego Jarymowicza, profesora Osypa Komarnickiego, nauczycieli Jana Aleksiejewicza, Jurija Steckiewicza, ks. Andrzeja Kieleckiego, ks. Aleksandra Baczynskiego, Osypa Kobylanskiego i ks. Marcina Papieża²⁷.

Wraz z opuszczającymi Lwów Rosjanami zaczął się exodus działaczy moskalofilskich zagrożonych represjami ze strony władz austriackich. Ci, którzy pozostali w mieście, zostali aresztowani przez Austriaków i postawieni pod sąd. Dotknęło to głównie grupę księży greckokatolickich, m.in. ks. Wasilija Dawydziaka, ks. Osypa Krasickiego. W rezultacie działalność kierowanych przez nich instytucji i organizacji zamarła. W przypadku Instytutu Staupigianńskiego wszyscy jego członkowie bądź wyjechali do Rosji, bądź zostali aresztowani przez władze austriackie²⁸. W rezultacie władze austriackie wprowadziły komisarza rządowego do zarządu majątkiem Instytutu²⁹. Wydarzenia wojenne zdeorganizowały również działalność Ruskiego Instytutu „Народный Домь”³⁰. Członkowie Zarządu w większości opuścili Lwów, z czteroosobowej zaś Rady Zarządzającej fundacji jej dwaj członkowie reprezentujący opcję staroruską uciekli z Rosjanami, a spośród Ukraińców został tylko jeden, bo drugi profesor Wołodymyr Szuchewycz zmarł. Pozostałe organizacje, znajdujące się pod wpływem moskalofili, m.in. Towarzystwo im. Michała Kaczkowskiego i „Hałycko-ruskaja Matyca” we Lwowie, zostały zmuszone do zaprzestania działalności.

Działacze ukraińscy postanowili wykorzystać istniejącą sytuację dla przejęcia lub likwidacji organizacji staroruskich. W grudniu 1915 r. Ukraińska Rada Narodowa wystosowała do Naczelnej Komendy Armii memoriał, w którym stwierdzano otwarcie:

Okazało się z jednej strony, że instytucje te w rękach tych, którzy służą odwiecznemu wrogowi monarchii dalej pozostać nie mogą, z drugiej zaś strony wszyscy kierujący tymi instytutami, jak również przeważająca część ich członków jako rusofile uciekła do Rosji

²⁷ Wg listy sporządzonej przez ówczesnego asystenta rosyjskiego generała-gubernatora adwokata lwowskiego Mariusza Hluszkiwicza – Z.28423/M.I. Ministerium des Innern. (Abschrift). *Streng Geheim Schrift vom k. u. k. Armeoberkommando an das Ministerratpräsidium, am 31. Oktober 1916, Betreffend Russophile Bewegung in Galizien*. Wien, November 1916, ЦДИАУЛ, NG t. 146.4.5186, k. 95;

²⁸ Wg memoriału Ukraińskiej Rady Narodowej do władz austriackich: „Da man von den Ukrainern niemanden als Mitglied des Institutes aufnahm und weltliche russophile Intelligenz in Lemberg an Zahl nie besonders stark war, wurde die Zahl der Mitglieder des Institutes mit jedem Jahr geringer – so, dass gegenwärtig, als sich die hervorragenden Russophilen von Lemberg nach Russland geflüchtet hatten, das Staupigianische Institut nicht nur von der Leitung verlassen wurde, andern auch ohne Mitglieder geblieben ist.” – *Denkschrift des allgemeinen...*, ЦДИАУЛ, NG t. 146.4.5186, k. 118.

²⁹ Z.27602/M.I. Ministerium des Innern. (Abschrift). *Ein Zusammenfassen ein Memorial des Ukrainisch Nationalrates gegolten eines Schicksals des Instituts Staupigijskiego, Instituts „Narodny ein Haus“ und einer Gesellschaft ihr. Eines Michaels Kaczkowskiego*, Wien, 1915, ЦДИАУЛ, NG t.146.4.5186, k. 30.

³⁰ Ibidem.

lub została aresztowana przez władze austriackie. Ponieważ instytucje te pozostały bez kierownictwa, ustanowiono w nich rządowych kuratorów. Sytuacja ta wymaga przeprowadzenia podstawowej reformy obu tych instytutów, aby stosownie do intencji ich dobroczyńców i założycieli wspierały w przyszłości rozwój kulturalny i narodowy ukraińskiego ludu w Galicji w duchu patriotyzmu austriackiego³¹.

Dalej postulowano, aby wykorzystując sytuację i istniejące przepisy prawne, komisarz rządowy w Instytucie Stauropigijskim mianował nowych 50 członków spośród Ukraińców, a następnie ci poprzez wybór powołać powinni nowe 12-osobowe kierownictwo Instytutu. W odniesieniu do Instytutu „Народный Домъ” proponowano, aby powołać nowe, czysto ukraińskie kierownictwo fundacji³². Uważano przy tym, że istniejące równolegle do fundacji Towarzystwo „Народный Домъ” należy bezwzględnie rozwiązać, gdyż: jego działalność

od lat była niczym innym jak prowokacją przeciw najbardziej żywotnym interesom państwa, przeciw podstawom, na których opiera się stabilność jego ustroju prawnego. Zamiast wspierać ukraińską naukę, kulturę i sztukę, związek wspierał pomysł rusyfikacji, narodowej jedności Ukraińców z Rosjanami, odmawiał każdemu Ukraińcowi dostępu do Instytutu oraz przyjęcia na jego członków, młodzież wychowywał na apostołów panslawizmu, narodowo-rosyjskiej i prawosławnej propagandy, stał się ośrodkiem działalności przeciwko monarchii oraz głównym ośrodkiem akcji na rzecz wsparcia w przypadku wojny rosyjskich interesów³³.

W takim przypadku majątek towarzystwa, zgodnie z § 71 jego statutu przekazano by do zreformowanego Instytutu Stauropigijskiego³⁴.

Autorzy memoriału uznawali również konieczność rozwiązania Towarzystwa im. Michała Kaczkowskiego. Ich zdaniem,

założone przez zwolenników partii rusofilskiej jako towarzystwo oświaty ludowej i w celu stworzenie przeciwwagi dla istniejącego od 1868 i działającego z dużymi sukcesami towarzystwa oświaty ludowej „Proswita”. Jako towarzystwo ludowe liczyło tysiące członków i docierało do szerokich mas ludu. Przywódcy Rusofilów w Galicji, opanowawszy ten związek, poprzez jego oddziały i koła w gminach wiejskich, zaszczepiali truciznę rusofilską do dusz ludu, aby pozyskać szerokie masy ludu dla Rosji i wiary prawosławnej. Wprawdzie ta przewidywana apostazja ukraińskiego ludu nie udała się, większość dochowała wierności cesarzowi i porządkowi państwowemu, niemniej były takie tereny, gdzie szeroko działały oddziały i koła towarzystwa im. Kaczkowskiego, a ich przywódcy i kierownicy przeciągnęli prawie zostali wszystkie te organizacje do współpracy z Rosjanami³⁵.

Uważano przy tym, że zreformowanie w kierunku ukrainizacji tej organizacji jako zbyt rozbudowanej i licznej nie jest możliwe. Co istotniejsze, jej majątek zasi-

³¹ *Denkschrift des allgemeinen...*, t. 146.4.5186, k. 117.

³² *Ibidem*, k. 119.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Статуты Русского Народного Института под названем „Народный Дом” во Львов, Lwów 1870*, s. 15.

³⁵ *Denkschrift des allgemeinen...*, t. 146.4.5186, k. 120.

liłyby zgodnie z zapisami statutu uprzednio zreformowane już Instytuty Staupigij-skiej i „Народный Дом”.

Postulaty sformułowane w Memoriale Ukraińskiej Rady Narodowej wsparte przez Naczelną Komendę Armii znalazły częściową realizację już 4 stycznia 1916 r., gdy Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, zezwalając na wznowienie działalności przez Instytut Staupigij-ski, zatwierdziło jednocześnie listę jego nowych członków spośród osobistości proponowanych przez środowiska ukraińskie. Znalazło się na niej 77 osób³⁶. W praktyce ukonstytuowanie i podjęcie działalności przez zreorgani-zowany Instytut przeciągnęło się do jesieni 1916 r.

Natomiast postępowanie w sprawie losu Instytutu „Народный Дом” ciągnęło się znacznie dłużej. W latach 1915–1917 majątkiem towarzystwa i fundacji zarzą-dzał – jako komisarz rządowy – starszy komisarz policji Adam Smółka. Po długo-trwałym postępowaniu administracyjnym 15 maja 1917 Namiestnik Galicji generał Karl Georg Huyn wydał decyzję o rozwiązaniu Instytutu i Towarzystwa, przekazu-jąc jego majątek reaktywowanej fundacji „Народный Дом”³⁷. Dopiero 8 stycznia

³⁶ Byli to: członkowie austriackiej Rady Panów: Ołeksandr Barwinskyj, Hryhor Kuźma, Tytus Zajacz-kiwskyj; posłowie do austriackiego parlamentu, a zarazem adwokaci: Isydor Holubowycz, Kost Łewyckij, Ewgen Olesnyszkyj; członek Wydziału Krajowego: Iwan Kyweluk; sędziowie: Osyp Drymalyk, Jacenio Sielckij, Jarosław Ilnyckij, Ołeksandr Kmicikowycz, Lew Maksymowycz, Teofil Makuch, Tytus Rewa-kowycz, Julius Sielskyj, Lew Szechowycz, Martin Werbyckij; adwokaci: Stiepan Baran, Filip Ewyn, Ewgen Hwozdeckyj, Michajło Wołoszyn, notariusz: Osip Onyszkewycz; urzędnicy instytucji państwowych i auto-nomicznych: Julius Napadijewycz, Karło Bandriwskyj, Rafael Steblezkyj, Juliusz Siczunskyj, Gregor Pe-zanskyj; profesorowie i docenci uniwersytetu lwowskiego: Stanisław Dnistrijanskyj, Ołeksandr Kolessa, Cyryl Studynskyj, Stiepan Tomaszewskyj, Iwan Werhanowskyj, Stiepan Rudnickij; nauczyciele gimnazjal-ni: Iwan Kopacz, Petro Ohonowskyj, Basil Szczurat, Hilary Ohonowskyj, Eustachy Makaruszka, Michajło Rybaczok, Julian Łewyckij, Dionisius Korenec, Hryhor Nalywajko, Wasyl Bileckij, Hryhor Welyczko, Jarosław Wytoczynskyj, Isidor Hromnyckij, Emil Kalitowskyj, Eliaszk Kokorudz; nauczyciel Seminarium Nauczycielskiego: Mykoła Moroz; lekarze: Ewgen Czarzewycz, Feliks Sielskyj, Jan Bereznickij, Olek-sandr Barwinskyj, Wołodymyr Kobrynskyj; inżynierowie: Julian Mudrak, Pawło Durbak, Andrij Kornella, Wołodymyr Szuchewycz, Maksym Czernyk, Jarosław Stefanowycz, Osyp Haninczak, Roman Haninczak; architekci: Basil Nahimyj i Ołeksandr Luszpiński; rzemieślnicy, kupcy i przedsiębiorcy lwowscy: Osyp Delkewycz, Michajło Pawlyszak, Anton Oprysk, Michajło Stefaniwskyj, Wasyl Gresiak, Sofron Ferencowy-cz, Roman Zubyk; działacze gospodarczy i społeczni: dr Ołeksandr Kulczyckij, Lubomyr Rozanskyj, Wasyl Struk, Jarosław Koltuniuk, Jan Izycyk, Nestor Pszepjurskyj – 546/M.I. Ministerium des Innern. (Abschrift) *Liste der zur Aufnahme als Mitglieder des Staupigianischen Institutes in Lemberg vorgeschlagenen in Lemberg wohnenden Ukrainer*. Wien, 4 I 1916, ЦДІАУЛ, NG, t. 146.4.5186, k. 19-21.

³⁷ Uzasadniając swą decyzję, Namiestnik Galicji stwierdzał: „Celem Stowarzyszenia, [...] było służyć zgodnie z intencją powyższej donacji w ramach prawnopaństwowego ustroju Monarchii austriackiej i w mia-rę rozporządzalnych funduszy, narodowym i kulturalnym interesom ogółu ludności ruskiej w Galicji. Celów tych nie spełniło Stowarzyszenie w sposób oczekiwany, korzystając bowiem z postanowień statutu, a mia-nowicie z postanowień § 9, według którego członkiem Instytutu może być każdy Rusin, który odpowiadał wymogom ustępu pierwszego tego paragrafu i którego Rada zawiadowcza (Isprawiający Sawit) przyjmie w poczet członków, zdołało z biegiem czasu stronnictwo tzw. Starorusinów, jakkolwiek reprezentujące tylko mniejszość Rusinów galicyjskich, wprowadzić do Stowarzyszenia niemal wyłącznie tylko zwolenników wła-snego kierunku politycznego, o tendencjach już podówczas wybitnie rusofilskich i tym samym zapewnić sobie w nim decydujące wpływy. Następstwem tego było wyłączenie znacznej większości ruskiej narodowości w Galicji od wszelkiego udziału zarówno w zarządzie, jako i w korzyściach Stowarzyszenia, które stało się odtąd źródłem agitacji moskalofilskiej. Rozporządzając znacznymi funduszami, na które złożyły się zbierane

1918 Ukraińcy doczekali się zrealizowania swoich postulatów – w miejsce dotychczasowego komisarza rządowego powołano nowe kierownictwo fundacji składające się z: adwokata, dr. prawa – Stepana Barana, kanonika greckokatolickiego metropolitarnego Konsystorza we Lwowie – księdza Jana Czapelskyja, urzędnika budowlanego – Hrihorija Pezeanskyja, urzędnika dyrekcji dóbr skarbu państwa – Juliana Siczynskyja, profesora seminarium nauczycielskiego – Ołeksandra Stefanowycza, sędziego – Lwa Szechowycza i profesora gimnazjum – dr. Wasyla Szczurata³⁸.

Pozostałe towarzystwa staroruskie jak m. in. Towarzystwo im. Michała Kaczkowskiego i Naukowo-literackie Stowarzyszenie „Hałycko-ruskaja Matyca” we Lwowie zostały w toku postępowania administracyjnego rozwiązane w latach 1915–1916.

Aneks

Dokument Fundacyjny Towarzystwa „Narodnyj Dom” Lwów, listopad 1912

Źródło: ЦДИАУЛ, NG, t. 146.4.5187, k. 202-209 (maszynopis, w j. polskim)

Fundacyjny dokument

W roku 1848 nie mieli Rusini odpowiedniego Domu Bożego w środku miasta Lwowa dla licznych wiernych swego obrządku ani też nie było oświatowej, dobroczynnej instytucji, w której mogłaby uboga, zdolna i pilna młodzież uczęszczać i w naukach zapomagać się. Tym naszym niedostatkom uczyniła zadość w sam czas wielka łaska Monarchy.

Mianowicie w celu zaznaczenia przychyłności i uległości naszego ludu do Tronu Monarchy, raczył Jego Cesarska Mość Franciszek Józef I miłościwie rozkazać, aby Ministerstwo Spraw Wewnętrznych reskryptami z 31 lipca 1849 L:16075 i L:2228, z 11 października 1849 L:19735, jako też Ministerstwo Wyznań i Oświaty reskryptem z 23 sierpnia 1849 L:227/172 darowali ruskiej ludności miasta Lwowa (Galicyjskiej Rusi) pogorzeliska pouniwersytec-

od szeregu lat publiczne składki, zapisy i liczne ofiary osób prywatnych, zdołało Stowarzyszenie propagandę moskalofilską bardzo wydatnie podsycać, jednym zaś z najskuteczniejszych w tej mierze były bursy, utrzymywane przez Stowarzyszenie zarówno we Lwowie, jak w licznych miastach prowincjonalnych, w których wychowywano ruską młodzież szkolną w duchu wybitnie moskalofilskim, sposobiąc ją do roli politycznych agitatorów głównie wśród ludności włościańskiej. Szkodliwy wpływ tych burs ujawnił się w licznych w ostatnich latach procesach o zdradę stanu, w których dawni wychowankowie wspomnianych zakładów przeważnie wybitną odgrywali rolę – najjaskrawiej zaś oświecił tę ich skrajnie antypaństwową działalność proces o zdradę stanu przeciw Bendasiukowi i towarzyszom we Lwowie, przy czym wysoce znamienym okazał się także fakt, iż tenże Bendasiuk pełnił przedtem funkcję bibliotekarza w Stowarzyszeniu” – 549/pr: *Pismo Namiestnika Galicji G. Huyna do Dyrektora Policji we Lwowie Reinlandera rozwiązujące stowarzyszenie Ruski Narodowy Instytut „Narodnyj Dom” we Lwowie*. Biała, 15 V 1917, ЦДИАУЛ, NG, t. 146.4.5187, k. 220-225.

³⁸ 46/pr: *Pismo Namiestnika Galicji G. Huyna do Dyrektora Policji we Lwowie informujące o powołaniu Rady Fundacji „Narodnyj Dom”*, Lwów 8 I 1918, ЦДИАУЛ, NG, t. 146.4.5192, k. 24-26.

kiej biblioteki na budowę drugiej miejskiej cerkwi parafialnej, a ruiny pouniwersyteckiego budynku na budowę i założenie ruskiego narodowego Instytutu pod nazwą „Narodny Dom” we Lwowie. Wobec tego majątek fundacji stanowił plac nieczyszczony z pogorzeliskiem. Darowana w rzeczywistości na powyższe cele realność była objęta l.kons. 78 miasta Lwowa i składała się z parcel budowlanych Nr.101 i 102.

Uchwałą lwowskiego Sądu Krajowego dla spraw cywilnych z 6-go lutego 1909 L:981 została wymieniona realność Lk. 78 m. na podstawie upoważnienia c. k. Namiestnictwa we Lwowie z 20 sierpnia 1889 L:4818 i na podstawie rozporządzenia c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 12 stycznia 1909 L:XIII 7583 podzielona na następujące odrębne części:

1. Na parceli budowlanej L:101 znajduje się obecnie ogródek i druga miejska parafialna cerkiew Przemienia Pańskiego, objęta wykazem hipotecznym L:377 księgi gruntowej dla śródmieścia gminy miasta Lwowa prowadzonej.
2. Na parceli L:102 znajduje się 3-piętrowy gmach L.k. 78a m objęty wykazem hipotecznym L:61 księgi gruntowej dla śródmieścia katastralnej gminy miasta Lwowa prowadzonej.
3. Między o. k. 78a i 78b znajduje się ulica Korniaktów, która powstała z części parcel L:101 i 102 w myśl postanowień powyższych reskryptów darowizny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Ministerstwa Wyznań i Oświaty.

Celem poczynionej Monarszej darowizny był nabożny i oświatowo-dobroczynny na rzecz ruskiej ludności miasta Lwowa i galicyjskiej Rusi bez żadnego wyjątku.

Prawnymi i rzeczywistymi administratorami darowanej realności L. k. 78 m byli z początku członkowie byłej Głównej Ruskiej Rady, która na posiedzeniu dnia 30 czerwca 1850 przemieniła się w komisję zarządzającą sprawami Instytutu „Narodny Dom” i drugiej miejskiej cerkwi we Lwowie. Skład tej komisji został zatwierdzony reskryptem c. k. Namiestnictwa z 30 listopada 1851 L:10883 i komisja ta zarządzała i istniała od roku 1851 do dnia 11 lutego 1869, względnie do czasu oddania zarządu nowo założonemu towarzystwu ruski „Narodny Dom” we Lwowie, którego założenie było już polecone w reskrypcie c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 11 października 1849 w celu zarządzania tym majątkiem.

Następnie reskryptem z 11 lutego 1869 L:7257 zatwierdziło c. k. Namiestnictwo skład nowego założonego towarzystwa pod nazwą Ruski Narodowy Instytut „Narodny Dom” we Lwowie i na podstawie tego statutu objęło nowo założone towarzystwo zarząd darowanej realności l. k. 78a m i zarządza nią do dnia dzisiejszego.

Darowana część realności 78a m, na której znajdował się gmach uniwersytecki, składała się tylko z samego rumowiska dawnego spalonego gmachu, a również i pouniwersytecka biblioteka, przeznaczona na drugą miejską parafialną cerkiew, była zupełnie uszkodzoną i wskutek tego trzeba było dla wzniesienia nowego gmachu dla przyszłego ruskiego narodowego Instytutu pod nazwą „Narodny Dom” we Lwowie i zbudowania cerkwi znacznych sum, a sum tych nie było. Za pozwoleniem władz odwołała się komisja osobnymi odezwaniami do ruskiego ludu w naszym państwie o ofiary na budowę nowego gmachu dla przyszłego Instytutu i drugiej miejskiej cerkwi. Dnia 6/18 października 1851 raczył Jego Cesarska Mość Cesarz Franciszek Józef I własnymi rękoma położyć węgielny kamień pod nowy gmach Instytutu „Narodny Dom” i drugiej miejskiej cerkwi i dla wiecznej pamięci tego nadzwyczajnego zdarzenia odprawia towarzystwo „Narodny Dom” w tym dniu uroczyste nabożeństwo za powodzenie Cesarza i Panującego Domu. Wpływające środki były jednakże nieznaczne i wskutek tego ciągnęła się budowa gmachu Instytutu aż do roku 1865, w którym takowy został z wielkim trudem ukończony, a ukończenie wewnątrz ciągnęło się jeszcze dłuższy czas.

Budowa i przebudowa drugiej miejskiej cerkwi została zewnątrz, a po części wewnątrz skończona dopiero w roku 1906 i wtenczas oddana jako parafialna cerkiew dla nowo utworzonej parafii.

Budowa i przebudowa drugiej miejskiej cerkwi kosztowała około 500 000 koron, na pokrycie czego użyto nie tylko wszystkie dochody z nowo zbudowanego domu Instytutu L. k. 78a, lecz oprócz tego wydało towarzystwo „Narodny Dom” znaczne swoje kwoty na powyższy cel.

Również poświęcali członkowie byłej komisji, a później członkowie zarządzającej rady nowo założonego towarzystwa swoje siły i trudy dla dokończenia wymienionych budynków i dokładali do tej budowy także swoje własne pieniężne datki.

Uchwałą lwowskiego Sądu Krajowego z 6 lutego 1909 L:981 została realność L. k. 78a na podstawie upoważnienia c. k. Namiestnictwa we Lwowie z 28 sierpnia 1889 L:48818 i na podstawie rozporządzenia c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 12 stycznia 1909 L:43592/8 intymowanego reskryptem c. k. Namiestnictwa z 17 stycznia 1909 L:XIII 7583 rozdzielona, jak to wyżej powiedziano, na osobne części i część pod L. k. 78 a. m została intabulowana na rzecz fundacji Ruski Narodowy Instytut pod nazwą „Narodny Dom” we Lwowie. Oprócz tego zaintabulowało na podstawie powołanych dokumentów na kartce „C” tejże realności prawo służebności bezpłatnego mieszkania na rzecz 2-giej miejskiej grecko-katolickiej cerkwi parafialnej, tj. dla grecko-katolickiego proboszcza i dwóch kooperatorów cerkwi Przemienienia Pańskiego jako też dla służby cerkiewnej na tej podstawie, że zgodnie z wolą monarchy ma duchowieństwo i służba cerkiewna tej cerkwi w domu L:78a m zawsze bezpłatnie mieszkać.

Wszelkie nadwyżki dochodów z domu L:78a m, po pokryciu kosztów administracji, zostały do dzisiejszego dnia użyte na cele cerkwi Przemienienia Pańskiego (i na inne dobroczynne i oświatowe cele) i nie tylko nie ma żadnych zapasów z dochodów tej realności, lecz przeciwnie towarzystwo „Narodny Dom” ma jeszcze do fundacji znaczne pretensje. Fundacyjny majątek został w ten sposób należycie zabezpieczony i wskutek tego w myśl reskryptu Wysokiego c. k. Namiestnictwa z 8 listopada 1912 L:155491/pr. zestawia zarządzająca Rada Ruskiego Narodowego Instytutu „Narodny Dom” we Lwowie następujący dokument fundacyjny:

§ 1

Fundacja nosi nazwę „Fundacja imienia Cesarza Franciszka Józefa I” i ma nabożny, oświatowy i dobroczynny cel.

§ 2

Zakładowy majątek tej fundacji stanowi wedle rozporządzenia c. k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 11 października 1849 L:189755 realności L. kat. 78a m we Lwowie, której prawo własności wedle poz. 5 kartki „B” wyk. hip. L:61 księgi gruntowej dla miasta Lwowa na rzecz tej fundacji zostało zaintabulowane.

§ 3

Prawo administracji majątkiem fundacji i prawo rozdawania stypendyjnych zapomóg i premii z majątku fundacyjnego i przyjmowanie uczącej się młodzieży na bezpłatne uczęszczanie we lwowskich zakładach wychowawczych przysługuje Zarządzającej Radzie towarzystwa Ruski Narodowy Instytut „Narodny Dom” we Lwowie.

§ 4

Dochody z majątku fundacyjnego używają się na następujące cele:

1. Na spłatenie pretensji towarzystwa „Narodny Dom” z powodu budowy domu L. kat. 78a jako też dotychczasowej administracji fundacyjnego majątku.

2. Urzędujący przy cerkwi Przemienienia Pańskiego każdorazowi księża, to jest paroch i kooperatorowie jako też cerkiewny diak, zakrystian i reszta służby cerkiewnej dostają w realności L. kat. 78a m, bezpłatne mieszkania, a oprócz tego odpowiednie bezpłatne ubikacje na parafialne archiwum i kancelarię.

Wszystkie potrzebne pod punktem 2 ubikacje wyznacza każdorazowo zarządzająca Rada Towarzystwa „Narodny Dom” we Lwowie.

Każdorazowy paroch otrzyma w wymienionym domu 4 pokoje, przedpokój i kuchnię, piwnicę i strych; księża kooperatorowie dostaną po 3 pokoje z przedpokojami, piwnicami i strychami. Wszelkie roboty adaptacyjne i reparacyjne we wszystkich tych mieszkaniach uskutecznia się na rachunek dochodów z fundacyjnego majątku.

3. Odpowiednią ilość ubikacji przeznacza się na bezpłatne umieszczenie i utrzymanie mającej się założyć biblioteki dla uczącej się młodzieży i uczonych, jako też dla urządzić się mającego muzeum i przeznacza się odpowiednią kwotę z dochodów majątku na utrzymanie bibliotecznego i muzealnego personelu.
4. Wydatki administracji i na pokrycie wszelkich podatków państwowych z dodatkami, podatków gminnych, za wodę, ekwiwalent i inne państwowe podatki.
5. Każdorazowy czysty dochód, który pozostanie po pokryciu wydatków pod 1-4, używa się po połowie na następujące cele:
 - a) w jednej połowie na bezpłatne utrzymywanie ubogiej ruskiej uczącej się męskiej i żeńskiej młodzieży w lwowskich oświatowych zakładach, to jest w bursach i pensjonatach. Młodzież powinna uczęszczać do ludowych, średnich lub wyższych szkół.
 - b) druga połowa czystego każdorocznego dochodu używa się na zapomogi stypendyjne dla kandydatów i kandydatek, którzy ukończyli wyższe szkoły w celu osiągnięcia stopni doktorskich w kraju, albo mających zamiar dalszego kształcenia się poza granicami naszego kraju, w naszym państwie lub poza granicami tegoż państwa; dalej rozdają się premie na najlepsze literackie prace z dziedziny ruskiej literatury i sztuki. Ilość i wysokość stypendyjnych zapomóg i premii oznaczy w każdym razie Zarządzająca Rada Towarzystwa „Narodny Dom” we Lwowie.

§ 5

W celu nadania bezpłatnych miejsc w bursach i pensjonatach, dalej nadania stypendyjnych zapomóg i premii obowiązana jest Zarządzająca Rada ogłosić konkurs najmniej w jednej z krajowych gazet, którą sobie w tym celu sama wybierze.

§ 6

Bezpłatne miejsce w bursach i pensjonatach i stypendyjne zapomogi i premie nadaje się tylko na jeden rok. Jednak, w miarę dochodów z fundacyjnego majątku, może Zarządzająca Rada, jeżeli kandydat lub kandydatka dobrymi postępami w naukach i moralnym prowadzeniem okazać się godnymi, i na dalsze lata z roku na rok do odpowiedniego zakładu przyjmować, względnie stypendyjną zapomogę albo premię nadawać.

§ 7

Najdalej z końcem maja każdego roku obowiązana jest Zarządzająca Rada zestawić zamknięcie rachunków i sporządzić spis wszystkich kandydatów i kandydatek, którzy z tej fundacji korzystali w przeszłym roku, i to zamknięcie rachunków za przeszły rok winna Zarządzająca Rada „Narodnego Domu” przedłożyć Wysokiemu c. k. Namiestnictwu budżet przychodów i wydatków na przyszły rok i wykazać, ile w następnym szkolnym roku będzie wolnych miejsc do zamieszczenia w bursach i pensjonatach i ile i jak wysokie stypendyjne zapomogi będą rozdawane i wypłacone w następnym szkolnym roku.

§ 8

O bezpłatne miejsca w bursach i pensjonatach jako też o stypendyjne zapomogi i premie dla naukowych celów mogą ubiegać się tacy kandydaci i kandydatki, którzy wykażą, że są:

1. rodem z Galicji
2. ruskiej narodowości i grecko-katolickiego obrządku
3. ubodzy
4. w naukach robią dobre postępy i moralnie się prowadzą.

Kandydaci lub kandydatki starające się o premię za najlepszą pracę z dziedziny ruskiej literatury winni dotyczącą już wydrukowaną albo dopiero napisaną pracę przedstawić dla oceniania Zarządzającej Radzie.

Przyznane stypendyjne zapomogi wypłaca Zarząd fundacji w dwóch równych semestralnych ratach za kwitami należycie ostemplowanymi i koramizowanymi przez Dyрекcję zakładów naukowych.

§ 9

Niezajęte miejsca w bursach i pensjonatach przez przyjętych kandydatów albo kandydatki zapełniają się innymi uczniami względnie uczennicami z początkiem lub w ciągu dotyczącego roku szkolnego po rozpisaniu konkursu.

Gdyby stypendysta lub stypendystka, lub kandydat, któremu udzielono premię, należącą się kwotę w oznaczonym terminie nie podjął, to w ten sposób opróżnione kwoty rozdaje się, po rozpisaniu konkursu innym godnym ubiegającym, względnie współubiegającym się.

§ 10

O każdym nadaniu wolnych miejsc w bursach względnie pensjonatach jako też o każdym nadaniu stypendycyjnej zapomogi lub premii zawiadamia Rada Wysokie c. k. Namiestnictwo.

§ 11

Zakładowy majątek tej fundacji powiększa się:

1) Przez sprzedaż, 2) zapisy i dary. Dochody z powiększonego majątku używa się na cele tej fundacji bliżej określone.

§ 12

Niniejsza fundacja wchodzi w życie z dniem zatwierdzenia tego dokumentu fundacyjnego przez c. k. Namiestnictwo.

§ 13

Zarządzająca Rada Towarzystwa Ruski Narodowy Instytut „Narodny Dom” we Lwowie uchwalił na posiedzeniu swoim z Zarząd tej fundacji objąć i obowiązuje się w swoim i swoich następców imieniu na wieczne czasy o całość tego majątku dbać i takowym jak najsumienniejsz zawiadywać.

§ 14

W dowód tego podpisuje ten fundacyjny dokument w myśl artykułu 66 statutów Instytutu prezes i sekretarz towarzystwa „Narodny Dom” przy dołączeniu pieczęci instytutu i w obecności dwóch do tego zaproszonych świadków.